

Дуња Душанић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Мемоари Јелене Скерлић Ћоровић¹

Живот међу људима. Мемоарски записи / Јелена Скерлић Ћоровић [приредила Зорица Хацић]. – 1. изд. – Нови Сад: Академска књига, 2014. – 275 стр. – ISBN 978-86-6263-046-9

Мемоари Јелене Скерлић Ћоровић (1887–1960), *Живот међу људима*, које је приредила Зорица Хацић, а објавила новосадска „Академска књига“, насловом наизглед потврђују уобичајено схватање разлике између жанрова мемоара и аутобиографије. Ова једноставна подела, посебно драга француској теорији – на аутобиографију, као причу о себи, и мемоаре, као причу о свету – не само да је преоштра већ је и у многим случајевима – Шатобријан (Chateaubriand) је само најочигледнији пример ове врсте – спорна. Иако ауторско „ја“ мемоаристе може бити мање или више видљиво у тексту, његово присуство се не испољава само у избору и организацији грађе него и у погледу на свет и вредностима заступљеним у тексту. Јелена Скерлић Ћоровић је у својим записима присутна и као носилац одређеног етоса и као „ја“ које, сећајући се минулог доба, проговара о садашњости у којој пише.

Тај етос, који је Јелена Скерлић Ћоровић делила са интелектуалним кругом којем је припадала, недвосмислено је изражен у њеним судовима о знаменитим савременицима, попут Слободана Јовановића, Богдана и Павла Поповића, Јована Дучића, Милана Ракића и Исидоре Секулић, у њеним успоменама на ближње, као и у поређењима између предратног Београда и Београда педесетих година прошлог века. Он је обојио и њена сећања на познанике, попут Бране Јовановића, од чијег је „истинског витештва остала [...]

¹ Овај текст је настао у оквиру пројекта *Књижевство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године* (178029) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

само легенда, која се каткад спомене, неколико редова у историји коју већ слабо ко чита, и име једне улице² и пријатеље, попут Смиље Ђаковић, чији је значај за књижевни живот међуратног Београда био већи од имена власника, штампаног „сасвим у дну“ последње стране часописа *Мисао*. Најупечатљивије је, међутим, упризорен кроз поређење између Хамлета и Дон Кихота, преузето од Тургењева (Тургéнев), које у тумачењу Јелене Скерлић Ћоровић постаје ознака за два супротстављена става према свету и делању:

Бледи, замишљени принц свакако је заводљивији, али сањалице и сумњала никад нису кретали ствари унапред. Мисаоност погодује трагичном схватању живота, али мрачно расположење је бесплодно. Пустињски ветар песимизма суши клицу у заметку, његов дух не допушта да се нешто развија. А кад смо се већ нашли на овоме свету „без свога знања и без своје воље“, дужност је урадити ма шта за напредак и за опште добро. Чак и по цену неуспеха и опасности да испаднемо смешни. У недостатку илузија и самоуверености ја сам провела живот „на маргинама“ и баш та сама супротност моје природе учинила је да више ценим људе који имају оптимизма и полета. Они стварају. Активност, чак и кад иде са краткоумношћу, вреди више од паралишућих особина сумње и размишљања.³

Ова самокритика, којој, између осталог, противречи преводилачка каријера Јелене Скерлић, не треба да завара читаоца: приказивање сопствене улоге у друштвеном животу као маргиналне, уз дивљење према оној врсти активизма чије је оличење за многе био њен брат, Јован Скерлић, потекло је из истог скупа вредности који је одредио и њен однос према савременицима. Зато она даје предност Ракићу над Дучићем и Смиљи Ђаковић над Исидором Секулић. Ракић је, према Јелени Скерлић Ћоровић, „дубљи, топлији, а нарочито истинитији песник“⁴ од Дучића који је „волео себе у поезији већма него поезију саму“.⁵ Као што је поштовала Слободана Јовановића, приказујући га као „Мефиста, али без злобе“, као чист ум, који без узбуђења посматра комедију око себе, али увиђа „да ипак не вреди гледати на људска збивања као на игру марионета“ него да треба предузети нешто и

² Скерлић Ћоровић, Јелена. *Живот међу људима*. Прир. Зорица Хацић (Нови Сад: Академска књига, 2014), 181.

³ *Исто*, 183. Интервенције у интерпункцији су моје – Д. Д. За друго издање ове књиге било би пожељно темељније редиговати основни текст, нарочито у погледу правописа и интерпункције.

⁴ *Исто*, 231.

⁵ *Исто*, 226.

за општи бољитак,⁶ тако је ценила и Ракића, као човека спремног да се непосредно ангажује у борби за идеје у које је веровао. Сличан контраст дат је кроз портрете Исидоре Секулић, с једне, и Смиље Ђаковић и Милице Јанковић, с друге стране. Егоцентричност, било огољена, као код Дучића, било софистицирана, као код Исидоре Секулић, била је одбојна Јелени Скерлић Ћоровић, и то не само из личних разлога већ и зато што је сматрана социјално неприхватљивом особиним. Исти кодекс понашања налагао је, међутим, да поводом Дучића закључи да ће се у будућности његови лични недостаци заборавити и да ће његов „*песнички лик* остати на висини, као што је и право“⁷ и да уложи немали напор како би осветлила различите личности које су истовремено постојале у Исидори Секулић. Ако је, пишући своје мемоаре, Јелена Скерлић Ћоровић нешто показала, осим обиља занимљивих појединости о знаменитим личностима, то је да људи, чак и они попут Правде Ристић и Милице Мокрањац, којима је историја доделила сасвим споредну улогу, никад нису бића „из једног комада“. Делом и зато, читалац стиче утисак да минули свет који ови мемоари приказују, понекад и са нескривеном носталгијом, није био тако хомоген као што се накнадно чини.

Јелена Скерлић је у тај свет ушла у тренутку када је он почео да превазилази опозицију између различитих културних тенденција, у мемоарима одређеним као „Исток“ и „Запад“, чије су превазилажење људи попут њеног брата сматрали задатком свог нараштаја. Сложеност њиховог положаја, о којој дознајемо и непосредно из Скерлићевих писама породици, она приказује као резултат деловања разнородних чинилаца:

Нема сумње да треба примати данашњицу која је много сложенија од прошлости, али не и слепо прихватати све што нам други пруже. Не кидати сасвим са традицијом, вековним искуством предака [...]. Скерлић је црпео прва сазнања из породичних предања; затим, да би се изградио, морао је улагати много личнога труда. [...] Па и тај лични труд и напор, и то је традиција државотворне Шумадије. Преко полупримитивног оца он је примио њено слободоумље, свест о целини народној и дужностима које су нам пале у део. Преко мајке

⁶ Исто, 153–154 и 157–158.

⁷ Исто, 228, курзив Јелене Скерлић Ћоровић.

примио је радну енергију културног Запада, нагон да се увек гледа унапред, да се кида са тешком оставштином Истока, одбаце наслаге које нас још притискају.⁸

У односу на морални и интелектуални лик Скерлићеве генерације, раздобље после 1918. године за Јелену Скерлић Ћоровић означава период „моралног и умног опадања Српства“. „Оне боље јединке расе“, додаје она, „изгинуле су добрим делом у ратовима. Оно од њих што је остало живо било је преморено, па су шићарције узеле маха. Они гори постали су грамзиво активни, а они бољи и осредњи уљуљкивали су се у заблуди да је нешто створено једном за свагда“.⁹ Као сведок драматичних историјских збивања – од Мајског преврата, преко Анексионе кризе, балканских ратова и оних који су потом уследили – Јелена Скерлић Ћоровић бележи многе напетости и сукобе који су захватили српско друштво у XX веку. Међу њима је приказана, премда више имплицитно него експлицитно, и борба за родну еманципацију, за право на образовање и бављење жељеним позивом. Записи посвећени Милици Јанковић, Правди Ристић, Даници Марковић, Смиљи Ђаковић, Исидори Секулић, Аници Савић Ребац и Десанки Максимовић, као и узредна запажања о Анђелији Лазаревић и Ксенији Атанасијевић, иако углавном усредсређени на њихове приватне животе, речито говоре о овим проблемима.

Меланхолија која сенчи записе Јелене Скерлић Ћоровић не потиче, ипак, само од историјске свести о осујећењу колективних тежњи једног света већ и, како то често бива у мемоарима, од свести о сопственој пролазности и губитку вољених бића. Тако, сећајући се Богдана Поповића и његовог уверења да се у космосу „све обнавља и понавља“, она примећује:

Бића можда васкрсавају, али свест и индивидуално сећање трне. Честице су вероватно исте, јер ништа не пропада у вечном ковитлању, али једном ишчезли, нажалост, ишчезавају. Тужно је онима који су тренутно поштеђени. Лепа је она мисао Проспера Меримеа да би много боље било кад би сви људи једне генерације умирали одједном, као што све лишће на дрвећу заједно опадне у јесен. Ја бих то, женски недоследно, изменила и

⁸ Исто, 37.

⁹ Исто, 157.

проширила на све оне које волимо. Очајне су ове празнине које остају, неумитно све бројније.¹⁰

У најбоље написане делове ових мемоара спадају реминисценције, заокружене у лирске минијатуре, попут оне о Калемегдану ауторкине младости, изазване слободном асоцијацијом на први сусрет са Тином Ујевићем. Читалац, међутим, у њима неће наћи само жал за прошлошћу и критику савремености, која би се могла очекивати од појединца који сумира свој живот. У мемоарима Јелене Скерлић Ћоровић има, наравно, и излива старачког незадовољства младим нараштајима, и одломака исповедног карактера (опис очеве болести и смрти, на пример), и података који су несумњиво драгоцени за историчаре културе и проучаваоце књижевности, али и духовитих досетки и забавних анегдота. Међу њима се истичу приче о љубавним јадима Бранислава Петронијевића, опеваним у његовој, подједнако комичној, љубавној поезији, о изванредном осећају за пословање Скерлићевог оца, који је препознао краљ Петар, нудећи му положај дворског економа, о трезвености мајке Слободана Јовановића у самртним тренуцима, епским размерама Дучићеве сујете и многе друге. Проставши кроз ову књигу, читалац остаје са жаљењем што је смрт њене ауторке оставила неке празнине непопуњеним.

¹⁰ Исто, 115.